

HE MOOLELO KAILI PUUWAI NO
HAINAKOLO, Ka Uhi o Waipio me
ka Wai o Hiilawe

[Kakawala e KA OHU HAAHEO i na Kuahiwi.]

+ + +

MOKUNA I.

MAUNAKEA ME MAIKAI WAIPIO

"A no keia Ku i hoike mai nei ka lei hulu mamoa a olua, he mea pohihihi ia ia'u ke hai aku i keia wa, ma ke ano o ka hanau alii mua no paha ia ona, aole paha. A maanei la, i hoike aku au ia olua, e pii ana au no Waimea i kakahiaka o ka la apopo e nana ai i ke ano o ke alamuku (anuenue) kupaianaha e hehi ala iluna o ka piko o Mauna Kea. I pii au a i ike au ua ku kela hoailona ma ko kakou aoao, alaila, o kuu alii opio no neia i hui iho nei me ke kaikuahine, ua hoi mai oia i Hawaii nei mai Kuaihelani mai.

"Ua huna ke akua i keia ike mai a'u aku i keia wa, nolaila, aole a'u mea i koe a ke kahuna e hoike aku ai ia olua e a'u mau alii. Ua ike pu ae nei no kakou i ka wawae o ke akua e hehi ana ma ka puka nei o ka hale, a ua lohe pu ae nei no kakou i ke "e" o ka pohaku alii. E hoike mai ana no keia mau mea, he alii nui ka mea nona ka olelo a kakou e uiui a e ninau nei."

Me keia mau huaolelo ku ae la o Aniani ke kahuna a hoi aku la no kona hale, oiai hoi na makua o ke aliiwahine opio i haawi aku ai i ko laua aloha i ka laua kaikamahine a hoi aku la no ko laua halau alii me ka olelo ana aku i ua hanau kama ala:

"Eia maua ke hoi nei, a e makaukau ana na mea apau o loko nei o ko hale mamua o ka uhi ana mai o ka po."

I ka hoi ana o na makua o ke aliiwahine opio a hoea i ko laua hale, ua hoouna mai la laua i ko laua mau iwi kuamoo pono, na kane ame na wahine i makaukau i ka hoonohonoho ana i na lei hulu, na ahuala nani, ame na hihimanu maikai apau oia mau la koliuliu o Hawaii nei.

Ua hele mai la keia poe a hoonani iho la i ka hale o Hina. Ua ku na kahili nani, ua halii

ia na ahuala, ua hoholaia na ahua moena pelo hinalo, ua uhipaa ia na wahi apau e moe ai ke aliiwahine opio me na kapa pa'iula nani loa. A ua ku maoli na mea apau i hanaia i ka ihiihi, ke kapukapu ame ka hanohano. Ua hele a po oloko o ua hale nei i ke ala ame ke onaona.

Ua uhi mai la na eheo o ka pouli i ke oawa nani o Waipio—ke nee malie aku la ke au manawa i ke kuluaumoe, a aia o Hina ke hio'ani ala ma kona wahi moe me ka piha pihoihoi a uluku o kona noonoo no na mea e hoohalawaiia mai ana me ia ma ia po, elike me ka olelo kauoha a ka ipo aloha i ka lihilihi o ke anuenue i hoike mai ai iaia i ka uka iu ano o ka waialele o Hiilawe.

I ke kulu o ke aumoe, ua pauhia aku la na wahi kahu o ua aliiwahine opio nei iloko o ka hiamoe kulipolipo, a koe wale iho la no o Hina e olokaa ana iaia iho maluna o kona wahi moe, e huli ana mai kahi aoao a kahi aoao. Aole e liuliu ka moe ana iho ma kahi aoao, o ka huli aela no ia a moe ma kahi aoao, aole nohoi e liuliu iho ma ia kulana, ua huli kaanini pono aela kona alo iluka. Ua hele mai la o loko ona a ikiiki pono ole i nei mea he aloha hoonapele i ka houpo, luaiele i ka manao.

O ua po nei, he po kalae maikaiia o ka poiuiulani, e uhi ana ka malie ma na wahi apau o Waipio, mai ka piko mai o na kualono a hoea i ka aine hapapa palahalaha e hoene owe ia ana e na wai huihui mai na kuahiwi mai.

Eia ua Hinaaiulunui nei ke ninau nei iaia iho: "Ahea la oia hiki mai? A ina oia e hiki ana, heaha la auanei kana hana e hana mai ai maluna o'u? Ua olelo mai oia ia'u i ko'u koi ana aku iaia e auau pu maua iloko o ke kiowai, aole oia e auau iloko oia punawai, he punawai okoa no kona e auau pu ai me a'u, ke hoea mai ka wa pono.

"Ua hai mai nohoi oia ia'u, e hoomanao au i

ka leo o ka hinahina kani kuamauna ame ka leo o ka pupu kaniōe. Heaha no ka hewa ina i keia po no oia e auau ai i ka wai kiliopu o Hiilawe. Ua hiki no. Aole no au i hemahema ma ko'u soao. I hakalia nohoi ka'u niniu, i ka apa ia. I ka loa ole o ka mea nana e hooni."

Ia ianei no e kukokuko liilii ana pela, lohe ana keia i ke kani a ka a'o, ka manu heahea i ka pili o ke ao. Huli ae la keia hoolonolone malie, aia hoi, nehene ana ka leo o ka "pololei" kani kuamauna, a ia wa i haupu lanakoi ae ai kona noonoo, ua kokoke mai ka wa e hookoia ai na olelo a ke aloha i ka hunahuna wai lele maopu o Hiilawe. Aole nohoi i liuliu iho, kani hone ana ka leo o ka pupu kaniōe:

"Kahuli a—ku,
Kahuli ma—i,
Kahuli lei ula,
Lei akolea—
Ko—le—ko—lea,
Ko—le—ko—lea,
O—o—o,
O—o—O!
Kahuli aku, kahuli aku,
Kahuli—lei—ula
Lei akolea—!"

Oiai no keia e hoolono ana i ka ieo o ke kahuli leo lea, aia hoi, po ana o loko o ka hale i ke ala o na lau nahele onaoma o ke kuahiwi. A ia wa pane ae la keia:

HELU 4.

"Hainaia mai ana kuu ipo,
Ke kokolo mai nei ke ala anuheha
O ke ala o ka maile laulii
Ke luu mai nei i ka poli
Ke kia nei i ka houpo
Haa wale kuu houpo i ke aloha
Aloha wale na maka ke ike aku."

I lawa no apau keia mau lalani, keia mau kanaenae a ianei, malamalama ana o loko o ka hale, a ike ae la keia i ke kane ia Kuaikauakama e kau ana iluna o ka eheu o na mapu, a e pipi'o ana ka lihilihi o ke anuenua ma o a maanei a puni oia. Ia wa lohe aku la keia i ke kahea ana mai o ke kane i ko ianei inoa:

HELU 5.

HE PULE INOA NO HINA

"E Hina!
E Hina i uka! E Hina i kai,
E Hinaaiulunui e,

E Hina puku-i'a,
E Hina puku-ai,
E Hina i ka naulu lani
E kuu kaikuahine lani e,
Eia au o Ku—
O Kuaikauakama
O ko kunane hiapo
Na'u i waele ke ala,
Maalahi wale oe ka pokii
Ua moe anei oe?"

A pau ke kahea ana a Ku, ia wa kau ae la o Hina i keia pule i kona kaikunane haku:

HELU 6.

HE PULE INOA NO KUAIKAUAKAMA

"O oe ia e Ku-lei-ula
O Ku oe i uka
O Ku oe i kai
O Ku oe i ka nuu kapu o Kuaihelani
O wele oe i ke alaula a Kane
O hanau i ka omaka wai lehua
E o mai oe i ko inoa
E Kuaikauakama, kuu kaikunane haku
Eia au o Hina
O Hina-pa-makani i ka pali o Waipio
E pi'o lani, e pi'o akua, e Ku—e."

I ka pau ana o nei kahea ana mai a ua ui nei o ka wai hu'i o Hiilawe, ia wa i haalele aku ai o Kuaikauakama i ka nuu eheu manu ana e kau ana. Hele aku la oia a ma kahi o ke kaikuahine e moe ana iloko o ka ahu kapa sala, a pane malie aku la:

"Ua hiki mai la au elike me ka'u i hai mai ai ia oe ma ka la inehinei. O ka'u huakai nui o ka hoea ana mai la i nei wehena kaiiao, oia ko'u hoike ana aku ia oe, aohē i wehe ko kua mau piko. He mua au; a he muli oe. Hanau au; lilo au i ka hanaiia e ia kupunakane o kakou oia o Ku wahailo. Laweia au e ia i Kuaihelani; a ilaila au i hanai ia ai a hiki i ko'u haalele ana'ku ia mau kaiaulu, a hoi mai i Hawaii nei.

"Auhea oe e kuu kaikuahine—ae—he kaikuahine oe no'u, oiai o Nanailaniakama ko kua luau makuakane, a o Owakailunaikēa'uli ko kua luau makuahine. Hanau mai au o Ku; a hanau oe o Hina. He mea oiaio nae, o Kuwahailo no ke kumu i loa mai ai au, oiai, o kona mana ka mea nana i hoohanau ia'u mai loko mai o ka opu o ko kua luau makuahine. A ma ia ano i kapaia ai au ma kekahi ano, he keiki au na Ku—

wahallo, ke kupua ikaika a mana hoi o Kuaihelani.

"He Hawaii nei au ma ka 'inaina' ana a ka makuahine; aka, he Kuaihelani au ma ke kumu i loa mai ai au a i hanaiia ai noho i nui. He kupunakane o Kuhailo no kua ma kekahi aoao. Ma ke ano kapu akua, he ihiihi loa ia kapu iluna o'u; aia wale no a mawaewae mua ia keia mea a hemo mai a'u ae, alaila, noa kuu nui kino ia oe. Aka, he mea hiki wale no nae keia ke mawehe ia apau.

"A eia ko'u manao ia oe, e kuu kaikuahine; o oe, owau, kau ae kua i ka eheu o na manu, a i ka lewa kua e kuka kamailio ai; a mamua ae o ka "o" ana mai o na lihilihi o ka la i keia kakahiaka, hoihoi mai no au ia oe e noho i ko kapu, oia, o oe ka lei hulu palama a ka makuahine o kua, o Owakailunaikeaouli."

Na ke kaikunane ka hoolale i ke kaikuahine e kau laua i ka eheu o na manu, he mea hauoliia i ko Hina manao, oia he mea ano hou loa ia iaia o ke kau ana iluna o ka eheu nolunolu o na manu.

A kau laua nei iluna o na manu, o ka wa no ia a Ku i hea iho ai i ua poe manu nei e lawe ia laua nei iluna o Mauna Kea. He imo ana iho no na maka o Hina, a i ke kakaa ana ae, e noho ana laua nei i kekahi hale pi'o anuenua, iluna o ka piko o kekahi kuahiwi i uhi paa pono ia kona hene i ka "wai puolo lau laau," oia no hoi ka hau anu iniki ili.

"O keia wahi a kua i hoea mai la," wahi a Ku i olelo mai ai i kona kaikuahine, oia o Hina, "o ka piko keia o Mauna Kea; a o ko'u wahi keia e noho nei. I lawe mai nei au ia oe ia nei i hiki ai ia'u ke hoike aku ia oe i ka moololo o ko'u hele ana mai Kuaihelani mai, a hoea i nei wahi."

I kela wa hoomaka mai la ua eueu nei o luna o ka piko o Mauna Kea e hoike mai i kona moololo holo okoa o ka hele ana mai, mai Kuaihelani mai, oia ka auwaalalua. Hoike mai la oia i kona pae mua ana mai i Niihau; a mai laila mai a Kauai. Haha'i mai la no hoi oia i kona kaikuahine i kona pii ana iluna o ke kuahiwi o Waialeale, me kona manao la hoi e loa he wahi nona e noho ai malaila; aka, i kona ike ana, aole i loa ka wai puolo lau laau ma ia wahi, ka wai aliali o kona aina, ka aina hoi i lilo i one hanau elua nona, ua haalele oia ia "maikai Kauai, hemolele i ka malie," a holo mai la oia a pae i Oahu.

Elike no me kona imi ana i wahi e noho ai ma ka piko o ke kuahiwi o Waialeale a nele, pe'a no oia i pii ai iluna o ke kuahiwi "Kaupoku ha-

le" o Kaala, a nele ka loa o kona wahi e hookuene pono iho ai; nolaila, holo oia i Maui a iluna o ke kuahiwi o Haleakala, akahi no oia a ike i ka wai kaulana o kona aina hanau elua; aka, aole no oia i hooihi i ka nani oia kuahiwi.

Maanei hoike mai la no oia i kona kaikuahine ia Hina, i kona ike ana mai, mai luna o Haleakala i ke aiai o ka hau iluna o Mauna Kea, ke kuahiwi hoi a laua e unonoho ana a e u ohumu-humu ana hoi, a ua like hoi o Mauna Kea i kana ike mai me ka "moa uakea" e haheo ana i ka la maiie.

"Ia'u i ike mai ai i ka hau o Mauna Kea nei," wahi a ua oiwi nani nei o Mauna Kea i hoomau mai ai i ke kamailio aua i kona kaikuahine, "ike pu mai la nohoi au ma ia wa hookahi no i ka hehi o ke kapuai akua (anuenua) maluna pono o ke kaiulu hikina o na pali o Hamakua, a lele e wale ae la no ko'u huali no ka mea nona ia hoailona kapu a'ii mai ka po mai.

"Ke ike mai la no nae au, aole he kane ka mea nona ia hoailona, aka, he wahine ke alii nui nona ia hoailona ku-lei-ula a'u e ike mai ana. Nolaila, haalele au ia Haleakala, a iho mai la a hoea i ka aekai, kau maluna o kuu wahi waa auwaalalua, a holo mai la no Hawaii Kuaulii nei.

"Ua hoea mai au i keia wahi, a ike iho la i nei kiekiena a ka nani, a hooholo iho la au o ko'u wahi keia e noho ai. Mai keia wahi au i ike aku ai i ke ku mai no a ke anuenua ma kahi no a'u i ike ai mailuna mai o ka piko mauna o Haleakala; a mai nei wahi au i iho aku ai a ike ia oe e auau hookahi ana i ko kiowai kapu."

(E hoomauia aku ana.)